

Ніколенко Ю.В., Гуляєва Л.П. Суспільна ефективність банківських інститутів як основа соціальної відповідальності банківського бізнесу (Особистий внесок здобувача – теоретичне обґрунтування суспільної ефективності банків) // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2008. – №3/II (45). – С.81 – 83.

Гуляєва Л.П.

ст. викл. кафедри фінансів та кредиту АПСВ ФПУ

Ніколенко Ю.В.,

докт. екон. наук, професор кафедри економіки АМУ

Суспільна ефективність банківських інститутів як основа соціальної відповідальності банківського бізнесу

В статті досліджується проблема дуалістичності природи банків, досягнення економічної ефективності яких вступає в протиріччя з їх важливою соціально-економічною роллю в економіці як фінансових посередників.

In the article the problem of duplicity of the nature of banks is investigated, the achievement of an economic efficiency which one conflicts to their relevant social and economic role in economics as financial messengers.

***Ключові слова:** діяльність банків, суспільна ефективність діяльності банків, соціальна відповідальність банківського бізнесу.*

Особливістю діяльності банків в Україні є практично відсутність їх конкуренції з іншими фінансовими посередниками. Так, саме банки займають пануюче становище на фінансовому ринку, оскільки на них припадає 89% сукупних активів усіх фінансових посередників, тоді як інші інститути фінансового посередництва практично не знайшли свого розвитку та не мають суттєвого впливу на стан реального сектору економіки [1, с.39]. Відповідно, основне соціально-економічне навантаження щодо грошово-кредитного забезпечення економіки припадає на банки, що визначає надзвичайну актуальність обраної теми дослідження для нашої держави.

Обґрунтування різних теоретичних та практичних аспектів діяльності банківських інститутів знайшли чільне місце в роботах як українських учених-

економістів (А. Мороза, Б. Івасіва, М. Савлука, І. Лютого, О. Дзюблюка, Л. Примостки та інших), так і зарубіжних науковців (О. Лаврушина, Я. Сегієнка, Й. Шумпетера, Е. Долана, Дж.М.Кейнса, П. Лоуренса, Р.Левіна та інших). Однак, проблеми соціальної відповідальності бізнесу, суперечності цілей діяльності банківських установ та суспільства залишаються недостатньо вивченими як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками.

Метою даної статті є обґрунтування суспільної ефективності діяльності банків як основи їх соціальної відповідальності. Для досягнення мети ставляться завдання: проаналізувати суспільну ефективність банківського сектору України, виявити основні суперечності, що виникають між банками та суспільством, та знижують соціальну відповідальність банківського бізнесу.

Міжнародний досвід доводить, що банківський сектор здатний виступати потужним каталізатором соціально-економічного розвитку держави, причому реалізація позитивного потенціалу банків стає можливою лише за умови досягнення ефективності банківської діяльності. Однак, важливою рисою функціонування банку, є різна спрямованість та почасти, навіть, конфліктність інтересів, і, відповідно, цілей тих економічних суб'єктів, з якими при здійсненні своєї діяльності взаємодіє банк, та потреби й цілі яких він має враховувати. Такими економічними суб'єктами є: власники банку, його клієнти, контрагенти, органи державної влади, працівники банку, інші члени суспільства, кожен з яких зацікавлений у задоволенні своїх індивідуальних потреб.

На рівні усього суспільства доцільно говорити про соціальну ефективність діяльності банків, яка полягає у їх здатності задовольняти соціальні потреби суспільства. Проте соціальні потреби є надзвичайно суперечливими й включають у себе потреби не лише безпосередніх та потенційних споживачів послуг банків, а й тих суб'єктів, що не є споживачами, однак мають свої вимоги до банківської системи. У зв'язку з цим, повністю урахувати соціальні інтереси суспільства ні на рівні окремого банку, ні на рівні банківської системи стає практично неможливим, що означає необхідність зведення кількості суб'єктів, на потреби яких мають орієнтуватися банки, для

забезпечення соціально-економічного розвитку держави.

Власники банку, які не є безпосередніми споживачами послуг, зацікавлені у підвищенні віддачі від інвестованих у банківський бізнес коштів, що має забезпечуватися підтриманням прибутковості діяльності банку та означає досягнення економічної ефективності банку. Однак, економічна ефективність характеризує банк як суб'єкт підприємницької діяльності, зовсім не відображає функціонального призначення банку як інституту ринкової економіки, який створений та функціонує в економіці для забезпечення грошово-кредитних потреб суспільства. А тому, на нашу думку, визначаючи ефективність діяльності банку у зазначеному контексті необхідно з усіх суперечливих соціальних та економічних потреб суспільства за основу ефективності обрати саме ті базові для банків потреби, задоволення яких є безпосереднім призначенням банків. Тому з точки зору активізації позитивної ролі банків у забезпеченні соціально-економічного розвитку України, вважаємо за необхідне зосередитись на досягненні суспільної ефективності банків, яка на макрорівні виявлятиметься у здатності банків на високому рівні задовольняти потреби суспільства у грошово-кредитному обслуговуванні та виступатиме запорукою підвищення соціальної відповідальності банківського бізнесу.

Останні роки банки України активно нарощують основні показники своєї діяльності, навіть перевищуючи темпи зростання реальної економіки: активи банків за період 2000 – 2006 рр. збільшилися у 9 разів, сукупний кредитний портфель – у 12,5 раза, обсяг депозитів – майже у 10 разів, власний капітал – у 6,5 раза, тоді як ВВП за аналогічний період збільшився лише утричі [2]. Здійснений авторами аналіз показників суспільної ефективності діяльності банків України, зокрема, за рахунок зростання відношення депозитів, активів, кредитів та капіталу банків до ВВП, зниження частки готівки у грошовій масі, засвідчує впевнений розвиток та поступове підвищення суспільної ефективності діяльності банків. Але обсяги банківських операцій та їх роль у здійсненні грошово-кредитного обслуговування економіки все ще є недостатніми, спостерігається високий ступінь регіональної незбалансованості

банківської діяльності. Так, незважаючи на наявність позитивних тенденцій зниження рівня залежності від готівки (з 86% у 1998 р. до 41% у 2006 р.), цей показник в Україні ще досить високий, тоді як у країнах Євросоюзу він не перевищує 20% [3, с.8]. Про незначні обсяги діяльності банків в Україні свідчить і недостатній рівень монетизації економіки (48,41% у 2007 р., тоді як у розвинених країнах – 55-100%), надзвичайно низька частка депозитів банків по відношенню до ВВП (34% у 2006 р., тоді як у розвинених країнах – 70-80% [3, с.8]. Невтішним фактом залишається також відсутність у вітчизняних банків механізмів створення ефективних стимулів для активізації заощадження у населення, чому сприяє високий рівень інфляції, коли реальна процентна ставка являє собою від'ємну величину, а тому не лише не приносить ніякого реального доходу вкладникам банків – вона навіть не покриває втрати купівельної спроможності грошової одиниці у зв'язку зі зростанням цін.

Варто враховувати також і те, що трансформаційна діяльність банків завжди пов'язана з поглинанням ними певної частини ресурсів. Зокрема, здійснення посередницької функції вимагає від банків певних витрат на збирання й обробку економічної інформації та витрат на здійснення операційної діяльності. У частину ресурсів, що поглинаються банками (тобто вилучаються з руху по каналу „заощадження” – „інвестиції”), входить також спред між кредитними та депозитними відсотковими ставками, різноманітні комісії та інші платежі клієнтів, у зростанні яких може бути зацікавлений банк, однак, не зацікавлене суспільство. Такі елементи доходів банку можуть бути встановлені на надзвичайно високих рівнях через низький рівень конкуренції на фінансовому ринку, недосконалість законодавчих норм та дій регулюючих органів. Як наслідок, значна частина заощаджень національної економіки „осідатиме” у банківській системі у вигляді власного споживання або неефективних інвестицій. Таким чином, спред можемо інтерпретувати як індикатор суспільної ефективності банківської системи, високий рівень якого заважає розвитку фінансового посередництва, обмежуючи внутрішні джерела інвестицій [4, с.16], знижуючи соціальну відповідальність банківського бізнесу.

В Україні, порівняно зі зрілим банківським бізнесом країн Заходу та США, значення показника спреду для кредитно-депозитної діяльності банків набагато вище, однак, протягом останніх років сформувалася тенденція до зниження різниці між кредитними та депозитними ставками – з 21,9% у 2000 р. до 7,3 % у 2006 р. [2]. Цей процес може бути розцінений позитивно на макрорівні, оскільки зниження спреду характеризує підвищення суспільної ефективності діяльності банків з точки зору споживачів банківських послуг, проте є негативним для самих банків, бо знижує їх економічну ефективність.

Зазначене пов'язане із дуалістичною природою банків, які з одного боку як суб'єкти господарювання орієнтуються на інтереси своїх власників і зацікавлені у нарощенні спреду, та одночасно, з іншого виступають у якості виробників суспільних благ, що мають працювати з мінімальними витратами і зацікавлені у зниженні спреду. А тому ефективні з точки зору власників банки можуть бути неефективними з точки зору економіки та суспільства [5, с.26]. Отже, в економічній системі формуються об'єктивні економічні причини (економічні інтереси різних учасників економічних відносин), які сприяють різнонаправленості цілей суспільства, банків як суб'єктів господарювання та Центрального банку країни як регулюючого органу і виразника інтересів суспільства. На нашу думку, в Україні такими суперечностями є:

- ✓ орієнтація окремої банківської установи на отримання прибутку, а не виконання соціальних функцій у суспільстві;

- ✓ зниження ролі депозитного джерела формування ресурсів через орієнтацію банків на міжнародні облігаційні займи як більш дешеве джерело ресурсів, внаслідок чого зростає залежність економіки України від світової економіки, тоді як для формування передумов до збереження стійких темпів економічного зростання є потреба у акумуляції вільних коштів вітчизняних економічних агентів та спрямування їх у інвестиції в економіку України;

- ✓ стрімке зростання споживчого кредитування (тільки за 2006 р. удвічі – до 14,66% ВВП), яке банки здійснюють переважно по кредитуванню придбання імпортованих товарів, внаслідок чого зростає попит на імпортовані товари, а інтереси

вітчизняних виробників не ураховуються;

✓ залучення іноземного капіталу є способом підвищення капіталізації та ефективності діяльності вітчизняних банків, однак, на макроекономічному рівні потенційно може мати негативні наслідки для функціонування економіки;

✓ внаслідок низької кредитоспроможності вітчизняних підприємств, високих системних ризиків, банки надають перевагу короткостроковому кредитуванню, тоді як економіка потребує масштабних довгострокових фінансових ресурсів для свого подальшого розвитку;

✓ сама плата за банківські послуги, як і прибуток банків, для споживачів послуг є витратами, які вони прагнуть знизити, тоді як банки орієнтуються на збільшення процентного спреду, процентної маржі.

Нині в Україні не сформовано жодних дієвих механізмів урегулювання існуючих суперечностей. Позиція авторів статті у вирішенні зазначених проблем полягає у необхідності орієнтації економічної політики держави на правовий захист інтересів, прав та обов'язків учасників економічних відносин, стимулюванні розвитку небанківських фінансових установ з метою забезпечення конкуренції на фінансовому ринку. Внаслідок такої політики держави внаслідок зростання конкуренції з боку парабанків та інших банківських інститутів, банки для досягнення прибутковості діяльності та підвищення економічної ефективності будуть змушені орієнтуватися на максимальне задоволення потреб споживачів своїх послуг шляхом розширення асортименту послуг, зниження відносних витрат (насамперед, адміністративних) на виробництво своїх послуг, що являтиме собою підвищення суспільної ефективності банківського сектора та сприятиме вирішенню конфлікту інтересів суспільства та банків як суб'єктів господарювання.

За результатами здійсненого дослідження можемо зробити висновки: для підвищення соціальної відповідальності банківського бізнесу, насамперед вирішенню конфлікту інтересів суспільства та банків як суб'єктів господарювання, в Україні на рівні держави мають бути забезпечені умови

конкуренції на фінансовому ринку, внаслідок чого банківські установи будуть змушені орієнтуватися на максимальне задоволення потреб споживачів своїх послуг (підвищення своєї суспільної ефективності) як єдиний шлях підвищення своєї економічної ефективності.

Література

1. Шитко О. Особливості структури фінансових активів. Досвід США, ЄС та України // Вісник Національного банку України. – 2007. – №11. – С.34 – 41.
2. Грошово-кредитна та банківська статистика // Бюлетень НБУ, 2007. – №4. – С.73 – 181.
3. Роу Алан та інші. Світовий банк. Україна: фінансовий сектор та економіка. Нові стратегічні завдання. Звіт для публічного обговорення.– К.: Козаки, 2001. – 120 с
4. Карачун О. Проблемы повышения эффективности банковской системы // Банкаўскі веснік. – Май, 2002. – №13. – С.16 – 20.
5. Карачун О. Методологические подходы к оценке эффективности банков // Банкаўскі веснік. – Жнівень, 2003. – №22. – С.25 – 31.